

Hannah Arendt Felsefesinde Kötülük Düşüncesi

Mehmet Fatih Tekin

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Yüksek Lisans Mezunlu, Türkiye

mftekin66@gmail.com

<https://dergipark.org.tr/tr/0000000304866306>

ÖZET

Bu çalışmada esas olarak Hannah Arendt'te kötülük düşüncesinin ne olduğu üzerinde durularak konuyla ilgili tartışmalar, sorular ve değerlendirmeler ele alınıp analiz edilecektir. Yaşadığı dönemin koşullarından etkilenen düşünürümüz Yahudi kökenli Alman yurttaşı olarak İkinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanan olumsuz durumlara maruz kalmış ve yaşananların içindeki çıkmazları anlamlandırma çabasıyla kötülük problemi bağlamında düşüncelerini ifade etmiştir. O'nun düşüncesine göre esasında Naziler'in Yahudilere uygulamış oldukları kötülükleri bütün insanlığa karşı suç olarak görmektedir. Arendt, Nazi Subay'ının yargılama sürecine gözlemci olarak katılmış, yaşanan bu insanlık dramını Kötülüğün Sıradanlığı Adolf Eichmann Kudüs'te adlı eseriyle açıklamaktadır. Kötülüğü kendine özgü bir kavram ile ifade etmektedir. Üzerimize görev olmayan şeylere karışmamak veya kimseye kötülük etmemek, bireyi iyi biri yapabilir mi sorusundan hareketle burada ortaya konulacak görüşlerle Hannah Arendt bağlamında kötülük probleminin açıklaması amaçlanmaktadır. Öncelikli olarak kötülük probleminin felsefe tarihindeki tarihsel çerçevesini ifade ettikten sonra Arendt'in kendi şahsına münhasır kötülük düşüncesi açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arendt, Kötülük Problemi, Kötülük, Kötülüğün Sıradanlığı

ABSTRACT

In this study, mainly focusing on the idea of evil in Hannah Arendt, discussions, questions and evaluations on the subject will be discussed and analyzed. As a German citizen of Jewish origin, our thinker, who was affected by the conditions of the period he lived in, was exposed to the negative situations experienced during the Second World War and expressed his thoughts in the context of the problem of evil in an effort to make sense of the deadlocks in the experiences. In his opinion, he actually sees the evils that the Nazis inflicted on the Jews as crimes against all humanity. He participated in the trial process of the Nazi Officer as an observer, and he put forward a unique concept while explaining this human drama with his work called *The Banality of Evil, Adolf Eichmann in Jerusalem*. Can not interfering with things that are not our duty or not doing harm to anyone, can make an individual a good person? Based on her question, it is aimed to explain the problem of evil in the context of Hannah Arendt, with the views to be put forward here. First of all, after expressing the historical framework of the problem of evil in the history of philosophy, Arendt's own idea of evil will be explained.

Key Concepts: Hannah Arendt, The Problem of Evil, Evil, Banality of Evil

Giriş

Kötü anlam itibariyle farklı şekillerde açıklanmaktadır. Amaç bakımından uygunsuzluk, kusurlu ve yetersiz olan, korku ve endişe verici; zarar, acı ve rahatsızlık veren olarak ifade edildiği gibi zararlı etkide bulunan; ahlaki açıdan, iyinin zıttı, yanlış ya da kabul edilemez veya mutluluğa, ideallere, iyi amaçlara ulaşmayı engelleyen durum, oluşum için kullanılan kavram şeklinde açıklanmaktadır. Kötülük insan davranışları ve evrene yönelimleri sonucu oluşturduğu zarar durumlarına denir. Bununla birlikte insani durumların dışında doğal ya da metafiziksel bir kötülük olgusundan bahsetmek mümkündür. Ayrıca Hannah Arendt'in kötülük düşüncesi bağlamında ele alacak olduğumuz ahlaki kötülük ise soykırım, işkence, cinayet türünden, bilinçli (ya da bilinçsiz) insan davranışlarının sonucunda oluşan, insanın insanı öldürmesi, işkenceye maruz bırakması sonucu olan, insanın ahlaki ödevlerini yerine getirmemesinden, bazen de getirmesi sonucu doğan, ikinci kötülük türüdür. Üçüncü kötü ya da kötülük türü ise, acıyla belirlenen ahlaki kötülüğü de içinde barındıran fiziki kötülüktür (Cevizci, 2005, s. 1028-1029).

Dünyada var olan yadsınamaz bir kötülük durumu vardır. Ahlaki kötülük ve metafiziki kötülük olarak iki ana başlıkta toplanabilecek kötülük problemi felsefe tarihi boyunca önemli tartışmalara konu olmuştur. Bunun yanı sıra insan varlığının sonucunda çevredeki varlıklara ve doğaya yönelik bir kötülük durumu söz konusudur. Kötülük teriminin genel olarak şuurlu bir şekilde bireyler tarafından yapılan olumsuz eylemlere atıfta bulunmak maksadıyla kullanılması bakımından doğal kötülüğü tanımlamada yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Doğal felaketlerin var oluşunun açıklanması günümüz felsefe tartışmaları açısından sorgulanmaya ve yeni anlamlandırmalara ihtiyaç duymaktadır (Warburton, 2000, s. 23-24). Fakat burada makul olarak açıklama getirme çabasından hareket ederek metafiziki kötülüklerin tamamen yok edilebilmesi mümkün görünmemekle birlikte etki düzeyinin azaltılması hususunda bireyin etkin duruma geçebilme durumu söz konusudur. Bu açıdan önemli yaklaşım erdemli davranışı ahlaki mücadelede en büyük yardımcı olarak ifade etmek mümkün görünmektedir. Ahlaki kötülüklerin ise yaşamımızla ilişkisi iki noktadan açıklanabilir. İlk olarak bireyin ahlaki kötülükler durumunu gerçekleştireni ve bu durumlardan etkileneni olması söz konusudur. Bu nedenlerle bireylerin kötülüklerle savaşımı iki yönlü olmak durumundandır. Öncelikle bireysel olarak ahlaki karar ve davranışlarımızda kötülüklerden

uzak durma gayretinde bulunmakla azaltılacaktır. İkinci olarak ise bireyin ahlaki sorumlulukları üstlenerek gerçekleşmesi muhtemel kötülüklerin en aza indirilmesi maksadıyla çaba göstermesi gerekmektedir (Cevizci, 2011, s. 135-136).

Felsefe tarihi açısından doğaüstü felsefecilerin çoğunluğunda kötülük problemini Tanrı'nın mutlak iyilik ve kudret özellikleri varsayımıyla ve bireyin davranışları sonucunda sorumluluk sahibi varlık olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Çünkü insanın davranışından sorumlu bir varlık olarak değerlendirilmediğinde temellendirmenin çıkmaza girdiği görülmektedir. Problemin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Eski Ahit'teki Eyüp'ün Kitabında soruna dair açıklamalar bulmak mümkündür. Aynı zamanda bu sorunsalın bir diğer bakış açısı ise iyinin yanında zıddı olan kötünün de varlığına sebep olduğu söylenebilir. Burada Tanrı'nın mutlaklığını varsaydığımızda veya O'nun kötülüğü ortadan kaldırmama hususu varlığın mükemmelliği ve tanrısal üstünlüğü konusunda bir paradoks durumu söz konusu olduğu söylenebilir.¹ (Çev:Ahmet Arslan, 2014, s. 266). Platon felsefesinde Tanrı'dan ziyade kötü ruhlar sorumlu tutulmakta ve kötülüğün kaynağı olarak maddeyi ön plana çıkarmaktadır (Aydın, 2012, s. 151). Felsefe tarihinde kötülük problemi etik anlayışlarında var olan iyi ve kötü bağlamında değerlendirildiğini görmek mümkündür.

Hristiyan felsefesine gelindiğinde ise yine tartışmalara konu olmuştur. Temel sorun eğer Tanrı varsa, mutlak güç sahibi olduğuna dair ortak bir kanaat belirtilebiliyor ve bireyin iyiliğini isteyen bir Tanrı'nın varlığından bahsedebiliyorsak dünyada var olan durumlar sonucunda iki temel başlık altında değerlendirilen kötülükleri Tanrı neden engellemiyor? Bu temel çıkmazı tamamıyla ortadan kaldırmaması problem olarak görülmüş, açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır.² Ayrıca Hristiyan felsefesinde birçok problemin bu hususla ilişkili olduğu görülmektedir. Tanrı'nın varlığını kabul edince varlığı ile ilgili kesinliği sorgulanmış ve sonucunda var olmadığını iddia eden görüşler de ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık açısından Tanrı bireylerin iyiliğini emreden ve kötülüklerle karşı uzak kalınması gereken tek varlık düşüncesi hâkim olmuştur. Kötülük problemine çeşitli açıklamalar geliştirilmesine karşın Augustinus ve Aquanalı Thomas'ın görüşleri ön plana çıkmaktadır.³ (Cevizci, 2001, s. 62-64).

İslam felsefesine gelindiğinde ise Gazali, Farabi, El Bikai ve İbnu'l Muneyyir gibi birçok filozof ahlak bahsinde kötülük ile ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. İbni Sina kötülük problemine önem vererek bu sorunu Tanrı'nın ilim, hayr ve cud gibi isimleriyle bağlantılı olarak ele alıp ilahi hikmet ve inayet terimleri ilişkisiyle açıklamaktadır. Evrenin yaratılışındaki düzen bağlamında değerlendirerek âlemdeki bu düzenin kaynağının Tanrı olduğunu ifade eder. İbni Sina kötülük problemini de bu bağlantı içerisinde ifade etmektedir.⁴

Felsefe tarihinde kötülük probleminin Hannah Arendt düşüncesine gelene dek Batı felsefesinde farklı filozoflar tarafından din ve ahlak düşüncesi bağlamında tartışılmaya devam edildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca teodise kavramı üzerinde duran bir başka filozof Leibniz olmuştur (Aydın, 2012, s. 154). Her şey akıl temelli ele alınarak bu konuda bir uzlaşım söz konusu olmasa da bazı düşünürler akıl dininden bahsederken veya doğal din olarak açıklarken, kimi düşünürler ise din bağlantılı her şeyden uzaklaşılması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle bazı düşünürler teolojik eğilim dışında farklı görüşlerle kötülük problemi ile ilgili düşüncelerini ifade etmektedirler. Dilsel ve mantıksal çözümlemelerin oluşturulmasının amaçlandığı ve bunlarla birlikte ahlaki ilkelerin de matematiksel kesinliklere sahip olduğu düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır.⁵ Bu sebeple ahlaki önerilerin kişinin yaşamının sonuçları itibariyle temellendirilerek üretildiği görüşü savunulduğunu söylemek mümkündür (Editör:A. Kadir Çüçen, 2013, s. 165-187). Bununla birlikte Mill'e göre ise sınırlı Tanrı kavramı anlayışından düşüncelerini ifade ettiğini söylemek mümkündür. Sınırlı Tanrı bahsinin bireyin hürriyet meselesiyle yakından ilgili olduğunu ifade eder. Bu nedenle insanın hürriyeti problemi konusu da tartışmaya eklenerek üzerinde önemli sorgulamalar gerçekleştirildiği söylenebilir (Aydın, 2012, s. 157-158).

¹Bu paradoksun çözümünü konusunda farklı çözüm önerileri üretilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Çev:Ahmet Arslan, 2014, s. 67-275)

²David Hume, *Tabii Din Üstüne Diyaloglar* adlı eserinde Philo üzerinden sorunun tartışmasını yapmaktadır. Bkz. (Aydın, 2012, s. 151-158)

³Hristiyan düşüncesinde kötülük problemlerini daha detaylı incelemek için bkz. (Çev: Dominik Pamir, 1999), (Gökberk, 2015, s. 123-158)

⁴İnsan zihninin iyi ve kötü arasındaki hikmeti anlamakta yetersiz kaldığı düşüncesiyle bireyin evrene ve durumlara sınırlı bakış açısıyla kavramaya çalıştığını iddia eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bircan, 2013, s. 213-217)

⁵Dilsel ve mantıksal çözümlemelerin ön plana çıktığı ahlaki ilkeler de matematiksel kesinliklere sahip olduğu düşüncesi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Ural, 1986)

Sonuç olarak problemin felsefe tarihinde güncelliğini koruyarak felsefi açıdan yeniden sorgulamalara tabi tutulduğunu ifade etmek mümkündür. Kötülüğün varlığı sorunsalının ilahiyat alanı için önemli bir eleştiri olduğu söylenebilir. Kötülüğün kaynağının Tanrı olamayacağı varsayımından hareketle kötülükten özgür iradeli varlıkların sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Kötülüklerin çokluğu ile alakalı da kötülüklerin var olmasındaki maksadı insan idrakinin yetersizliği olarak açıklanmaktadır. Özgür iradenin var olmasından hareketle Tanrı'nın mutlak ilmi ile özgür iradeli varlıkların bir arada olabileceğini iddia ettikleri söylenebilir. Çağdaş İslam düşünürlerinden olan M. İkbâl ve Çağdaş Batı Felsefesindeki Whitehead ve Hartshorne gibi birçok düşünür kötülük problemini ele alarak farklı şekillerde yeniden analiz etmektedir (Editör:Murat Arıcı, Yrd. Editör:Yurdağül K. Adanalı, 2019, s. 214).

Hannah Arendt Felsefesinde Kötülük Problemi

Hannah Arendt'in⁶ 20. Yüzyılın önemli siyaset bilimci ve siyaset felsefecilerinden birisi olduğu kabul edilmektedir. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız kötülük felsefesi problemine Arendt'in farklı bir bakış açısı ile yaklaştığı ifade edilebilir. Eserleriyle yaşadığı dönemin olayları ve fenomenleri bağlamında düşüncelerini oluşturmaktadır. Nazizm ve Stalinizmle birlikte yaşanan insanlık dramları kötülük problemini açıklarken hesaplaştığı, döneminin önemli siyasi olaylarıdır. Fikirlerini yaşanan bu acı tecrübelerden hareketle bu dünyaya yönelik açıklamaktadır. Soyut kavramsallaştırmalar ve tartışmalardan ziyade dönemin getirdiklerinden yola çıkarak kamusal ve siyasi oluşumların siyasi ve tarihsel açıdan anlamının ne olacağını açıklar. Bu açıklamaların neden önemli olduğunu ifade ederken ahlaki ve siyasi sorumluluğa yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Nazi rejimi ve Stanlinist rejimi irdeleyerek Totalitarizmin Kaynakları eserini yazar. Burada totaliterliğin mantıksal açıklamalarıyla geleceğe dair toplumların farkındalık kazanmasını amaçlar (Direk, 2021, s. 152-153). Genel çerçeveden bakacak olursak totalitarizm diktatörlük kategorisi içinde olan hükümet şeklidir. Sistemin siyasal iktidarın teknolojik açıdan gelişmiş envanterleri, bütünüyle sosyal devrimi gerçekleştirmeyi amaçlar (Özbudun, 2012, s. 36).

⁶Hannah Arendt'in yaşamı ve gençlik yıllarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Eldas, 2014, s. 226-246)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında totalitarizmin ne anlam taşıdığını ve buna neden olan etkenlerin ne olduğunu açıklama gayretindedir. Amaç edindiği bu gayret felsefesinin tamamında varlığını devam ettiren bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte felsefi eseri olan *İnsanlık Durumu* ile emek, imalat, eylem gibi kavramların Aristoteles'ten hareketle farklılıklarını ortaya koyar. Siyaset felsefesi açısından kendini birey olarak gerçekleştirme ve özgür olma arasında bağlantı kurmaktadır. Modernlik ve Karl Marx eleştirisi yaparak tarihsel materyalizme eleştirel bir bakış açısı getirir. Kötülüğün Sıradanlığı: *Adolf Eichmann Kudüs'te* eseriyle de kimlik politikasının anlamsız olduğunu iddia eder. Ayrıca kötülük problemi karşısında kişisel ahlaki sorumluluktan bahsederken düşünce ile bir bağlantı kurduğu söylenebilir. Açıklamalarını Kant'ın siyaset felsefesindeki yargı kavramı ile ilişkilendirirken politika ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi ifade eder (Direk, 2021, s. 154-155). İnsanlık durumu için temel sayılabilecek üç etkinlik biçiminin⁷ fenomenolojik çözümlemesini yapmaktadır. Biyolojik yaşam açısından emeği, bireylerin evrendeki yapıp etmeleri ise eylemi ifade etmektedir. Kötülük düşüncesini açıklarken yaptıklarımızı düşünmenin öneminden bahsetmektedir. Sadece genel bir bakış açısı sergilemeden ziyade insanlık durumunu en yeni deneyim ve korkulardan hareketle yeniden ifade ettiğini söylemek mümkündür (Şener, 2000, s. 12).

Totaliter rejimler kötülük düşüncesinin belirleniminde önemli bir etkidir. Çünkü bu rejimlerin ve liderlerinin kitle desteği aracılığıyla hükmederek insanlık dramının oluşmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Propaganda sayesinde toplumsal gerçeklerin aksine kendilerine özgü bir imgesel gerçeklik ortaya koymaktadırlar. İmgesel gerçeklik sayesinde kendi istekleri dâhilinde toplumsal örgütlenmenin oluşması sağlanmaktadır. Böylece bireylerin kurgulanan gerçekliği onaylamasalar bile örgütlenmenin sonucu olarak görülmektedir (Direk, 2021, s. 156):

“Kamu alanında münasebetsiz sayılan şeyin öylesine olağan dışı ve bulaşıcı büyümesi olabilir ki bütün bir insan topluluğu tam da bu nedenle temelinde var olan özel karakterini değiştirmeden onu bir yaşam tarzı olarak benimseyebilir (Şener, 2000, s. 95).”

Totalitarizm diktatörlük kategorisi içinde olan hükümet şeklidir. Sistemin

⁷Üç temel insani etkinliği detaylı incelemek için bkz. (Şener, 2000, s. 35-50)

siyasal iktidarın teknolojik açıdan gelişmiş envanterleri, bütünüyle sosyal devrimi gerçekleştirmeyi amaçlar. Merkezi liderlik tarafından ilan edilen devrim bireyin keyfi ideolojik varsayımlarına göre belirlenimcilik ortaya çıkarmaktadır (Özbudun, 2012, s. 36).

Bu sistem açısından her şey liderin iradesiyle sorumlu tutularak gerektiğinde bütün sistemi kendi istekleri doğrultusunda belirleyici yetkinliğe sahiptir. Bu nedenle Arendt felsefesinde totaliter rejim için soğan benzetmesi yapılmaktadır. Burada liderin konumu rejimin totaliter olup olmadığı hakkında bize ipuçları vermektedir. Liderin dışındaki bütün yetkililer kişisel her eyleminden bireysel olarak sorumlu tutulmaktadır. Halkın tepkisi olduğunda ise bu hata yapan bireyler gereken cezaları aldığından kişiden kaynaklı süsü verilmektedir. İşler kötüye gittiğinde ve daha fazlası elde edilmek istendiğinde ortaya çıkan totaliter terör her türden örgütsel muhalefet sona erdiği zaman, çekinecek bir durum kalmadığını idrak ettiğinde başladığını söylemek mümkündür (Direk, 2021, s. 157-159).

Üstüne vazife olmayan şeylere karışmamak ve kimseye kötülük etmemek, bireyi iyi bir birey yapabilir mi sorusu Arendt'in kötülük düşüncesini açıklarken kötülük problemi açısından önemli bir noktada durduğunu ifade edebiliriz. Çünkü yaşadığımız toplumda iktidarın propagandası etkisiyle başkalaştırılan, farklı olarak görülen gruba karşı problem olarak bakıldığı ve vatandaşlık açısından sorunlara maruz kaldığında, o grubun insan hakları açısından da yok sayılması anlamını taşımaktadır. Ezilme temelli, başkalaştırılan grubun emeğinin ve enerjisinin diğerlerine kaynak olmasını zorlaştırmak ve meşrulaştıran sistemler bireyselliği önlemek için ideolojik önlemleriyle bireyselliği yok saymaktadır. Çünkü kendine güvenen ve eleştirel bakabilmeyi bilen her birey bu rejimler için tehdit unsuru olarak görülmektedir. Bu tarz rejimler açısından gerektiğinde toplumun düzenlenebilirliğinin mümkün kılınması ve itaat eden bireylerden oluşan toplum üyelerinin varlığını zorunlu olarak görmektedir. Yurttaşlık bakış açısının aksine korkak, duyarsız ve itaatkâr bireyler oluşturmak amaçlanmaktadır. Korkuyla birlikte soru ve sorgulamanın yok olma durumu görüldüğünü söylemek mümkündür. Çünkü korku varlığını var ettiğinde şiddet ortaya çıkacak ve en büyük şiddetin sessizlik ile varlığını yücelteceği söylenebilir. Şiddetin ve ezilmişliğin görünürlüğün, yalnızca sorgulama ve bu sorgulamalar sonucu dille ifade edilmesinin kötülüğü engellemede önemli etkenlerden biri olduğu açıkça görülmektedir (Direk, 2021, s. 160).

Sorumluluğumuzda olmayan şeylere karışmama fikrinin toplumun daha baskın bir sömürgecinin oluşmasına katkı sağlaması kaçılmazdır. Arendt yaşamın içinde akıl ilkelerinin yoksulluğunun bireylerin hakikat ile ilişkisinin kesilmesine sebep olduğu gibi kötülüğünde artarak devam etmesine kaynaklık edeceğini ifade eder.⁸ Kötülük kendi yetilerinin, sorumluluklarının farkındalığında olmaması nedeniyle yeryüzünü tehdit eden güçlere yetersiz kalmak olarak açıklanmaktadır. Arendt buradan hareketle totalitarizmin, inançların paradoksal bir birleşimine sürüklenen nihilist bir zaman olduğu yönünde çözümleme yapmaktadır (Şener, 2000, s. 14).

Totaliter rejimler sonucunda toplumda yaşayan bireylerin muhalefet şansının azalma durumu söz konusudur. Muhalefetin yitimi durumunun kamusal alanın yok olmasına sebebiyet vermesi muhtemeldir. Rejimin kendisi dışında kalan her grup için yokluğa mahkûm edilme durumu söz konusudur. Arendt açısından kötülük de bireylerin düşüncelerini kamusal alanda ifade edememesi, başkalarıyla paylaşarak kötülüğün azalmasına ve kötülüğün yok olması etkinliğini ortadan kaldırmasına neden olmaktadır. Gündelik yaşamın kaybolmasıyla devam eden bu kötülük sistemi, yaşamın politikaya maruz bırakılması ile durumun daha da kötüye gitmesi söz konusudur. Rejimin liderinin emrinde devam eden yöneticiler için ise özel yaşam ve kişisel çıkarları ön plana çıkararak, toplumun bir parçası olmanın getirmiş olduğu erdemlerin ve yurt sevgisinin önüne geçerek sadece rejimin kölesi olarak kötülükten uzak durmayacağını ifade eder. Totalitarizm sayesinde gelişen kötülük tüm bu insanların özel yaşamlarını politik hale getirerek âdeta köleleşmiş bütünüyle siyasi düzenin ve kötülüğün sağlayıcısı konumundadır (Direk, 2021, s. 161). Arendt'e göre rejimler sonucunda güç ve sorumluluk arasındaki baskı her zamankinden daha da artmış durumdadır. Bu nedenle bireyin hareket gücünü vurgulayarak, ne yaptığımızı sorgulamanın önemini ön plana çıkarır. Bu farkındalık sağlandığında bireyi uyusukluklarına karşı durumları kontrol eden ve geleceğine dair önemli bir yatırım yapabilen olarak gördüğü söylenebilir (Şener, 2000, s. 21).

⁸Arendt'in akıl yoksunluğu sonucu oluşan etkiyi Zeynep Direk hoca Eugene Lonescu'nun Gergedanlar adlı oyunu ile açıklamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Direk, 2021, s. 160)

Arendt düşüncesinde yalnızca doğal kötülüklerin ve olumsuz koşulların yanı sıra siyasi kötülüklerin de toplumların üzerinde yadsınamayacak nitelikte kötülükler sebep olduğunu ifade etmektedir. Özellikle kötülük düşüncesiyle bu kötülükleri irdelemeye çalışıldığını söylemek mümkündür. En genel anlamıyla kötülüğün felsefede ne olup ne olmadığına dair tartışmaları ifade etmiştik. Ana sorudan hareketle Tanrı'nın kötülüğe iyilik için gerekli ve olduğu düşüncesinin önemli bir konumda olduğu söylenebilir. Ayrıca iyi ancak zıddıyla anlam kazanır. Çünkü Platon düşüncesinde ifade edildiği gibi formların kusurlu olma durumu söz konusudur. Bununla birlikte Irenaus'tan hareketle birey kötülükler karşısında özgür irade sergileyerek yaşamın tüm ıstıraplarıyla cebelleşerek öğrenme ve olgunlaşma fırsatına sahip olur. Yani yalnızca hem iyi hem de kötünün olduğu bir evrende ahlaki tercihte bulunma durumu söz konusu olur. Böylece doğal kötülüğün gerekçelendirilmesi yapılabilmesi mümkün görünmektedir. Buradan hareketle birey yaşamı boyunca kötülükler maruz kalacak ama bireyi olgunlaştırma gerçekleşecektir. Bu nedenle kötülük durumu ilahi bakış açısıyla kötülüğün sıradanlığına karışmadan üstesinden gelinebilecek en azından bireye bir nebze de olsa farklı bakış açısı sunacaktır (Yaraç, 2013, s. 192-194). Ancak Arendt'in felsefesinde sıradanlığa karışan kötülüğün sonucunda oluşan acıyı şu şekilde ifade etmektedir:

“Ashında bildiğimiz en yoğun, diğer bütün deneyimleri silip atacak kadar yoğun olan duygu, yani bedende hissedilen büyük bir acı aynı zamanda en özel ve başkalarına en az iletilebilir... Başka bir deyişle Başkalarıyla olmak anlamında (inter homines esse) anlamında yaşam ile ölüm arasında gerçekten bir sınır hattı oluşturan acı, öylesine öznel ve şeylerle insanlar dünyasından uzak bir şeydir ki hiçbir surette açık bir görünüme bürünemez (Şener, 2000, s. 93-94).”

Yukarıdaki metinden anlaşılacağı üzere kötülük insanı dehşete düşüren hakkında konuşmanın mümkün olmadığı, bireyi dilsiz bırakan soykırım gerçeği olarak ifade edilmektedir. Kimse ne affedilebilir ne de yargılanabilir çıkmazı gerçeği vardır. Bu dehşet, Arendt'e göre ahlakın üzerine sorgulanması gerekmeyen yaşadığımız topluma ait bütünle sınırlandırmamak gerektiği anlamı taşır. Çünkü Nazi rejimi döneminde ahlaki çözümlenin görüldüğü kişisel sorumluluğun ve kişisel muhakemenin çöktüğü görülmektedir (Direk, 2021, s. 164):

“Eichmann, Pontinus Pilatinus gibi hissetmesine fırsat veren pek çok durumla karşılaşmış, ama zaman geçtikçe bir şeyler hissetme gereksinimini kaybetmişti. İşler artık böyle yürüyordu, bu toprakların yeni kanunu böyleydi, her şey Führer’in emirlerine dayanıyordu; düşünüyordu da ne yaptıysa, yasalara bağlı bir vatandaş olarak yapmıştı. Polise ve mahkemeye tekrar anlattığı gibi, görevini yapmıştı; sadece emirlere değil yasalara da uymuştu (Çelik, 2009, s. 142)”

Eichmann yargılanması üzerine yazmış olduğu raporda, onun gerçekleştirdiği kötülüğün şeytani olmasının aksine bu kötülüğün kaynağı olarak Tanrı’ya hizmet etmeyi reddeden bireyin yaşadığı kötülük durumunu kötülüğün sıradanlığı olarak nitelendirerek kötülük problemine farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Kitle imha malzemesinin çarkının dişlisi haline gelen birey yani rejimin görevlileri, esasında sıradan bir yurttaş olarak karşımıza çıkar. Burada bürokratik örgütlenmenin de önemli bir rolü üstlendiğini ifade edebiliriz. Kötülüğün sıradanlık olarak atfedilmesi kötülüğün gerçekliğine gölge düşürmenin aksine failin ruhunun derinliklerinde insanın kendiliğinden bir eylemine dayanmamaktadır (Direk, 2021, s. 164). Bu nedenle Arendt kötülüğü saklandığı kuytudan çıkarak arsız ve ortak dünyayı hemen yok ettiğini ifade eder (Şener, 2000, s. 129). Esasında homo faber hümanizm merkezli faydacılığın en kapsamlı ifadesini Kant felsefesinde bulmaktadır. Kant’ın insanın amaç için araçsallaştırılması her zaman büyük bir sorun teşkil etmiştir. Çünkü bu soruna çözümü her insanın varlığı bakımından kendine has bir amaç içinde olduğu-olması gerektiği formülünde bulmuştur (Şener, 2000, s. 230).

Soykırımın faili benzeri olmayan bir kötülük olması durumu mevcuttur. Ancak Eichmann gibi aslında ailesinin sorumluluğunu taşıyan aile babasını görmekteyiz. O’nun sığ ve alelade gerçekliği, sıradan bir vatandaş olma durumu yaşamına ve işine dair hiçbir sorgulamayı gerçekleştirmemesi ve devletin ön gördüğü yasaların emrine amade olması verilen görevleri akıl süzgecinden geçirmeden uygulamaya koymasından kaynaklanmaktadır:

“Siz onurlu generaller nasıl oldu da sorgusuz sualsiz bir sadakatle bir katile hizmet etmeye devam edebildiniz sorusuna –Başkomutanını yargulamak askerin işi değildir... Eichmann en azından, herkesi suçlu hale getirenin emir değil de kanun olduğunu çok az sezmişti. Führer’in ağzından çıkan sözler, sıradan emirlerden farklıydı; bu sözlerin geçerliliği zaman ve mekânla sınırlı değilken, bu sıralama sıradan emrin en göze çarpan özelliğiydi. Führer’in Nihai Çözüm emrinin hemen ardından –salt idarecilerin değil, uzman avukatların ve hukuk

müşavirlerinin tasarladığı- dünya kadar düzenleme ve direktif gelmesinin asıl sebebi de buydu; sıradan bir emirden farklı olarak, bu emir kanun muamelesi gördü. Sonuçta ortaya çıkan ve Alman ukalalığının ve titizliğinin bir belirtisi olmaktan çok uzak olan bütün bu hukuki teferruat, kuşkusuz en çok bu işi meşru göstermeye yaradı (Çelik, 2009, s. 156).”

Kötülük kaynaklığı bakımından bireyler davranışta bulunarak ve konuşarak kim olduğunu gösterdiği gibi buradan yola çıkarak kişisel kimliklerini ortaya koymadıklarında ve insani dünyada varlık gösteremediklerini Eichmann’ın ifadelerinden görmek mümkündür (Şener, 2000, s. 263). Esasında çıkmaza girip mecburiyet süsü verilen bu anlayışı Arendt şu şekilde eleştirmektedir:

“Nasıl medeni ülkelerde yasalar, insanın doğal arzu ve eğilimlerinin bazen ölümcül olmasına rağmen, vicdanın sesinin herkese “Öldürmeyeceksin!” dediğini farz ediyorsa; Hitler’in topraklarının kanunu da, katliamlar düzenleyenlerin cinayetin pek çok insanın normal arzu ve eğilimlerine aykırı olduğunu gayet iyi bilmelerine rağmen, vicdanının sesini “Öldüreceksin!” demesini istiyordu. Nazi Almanya’sında kötülük, insanların görür görmez kötülük olduğunu anlamalarını sağlayan bir niteliğini –baştan çıkarıcılığını- kaybetmişti. Muhtemelen pek çok alman ve pek çok Nazi, ezici bir çoğunluk, cinayet işlemenin, soygunculuk yapmanın, o zamanki komşularını makûs talihleriyle baş başa bırakmanın (pek çoğu her ne kadar işin dehşet verici ayrıntılarından haberdar olmasa da, Yahudilerin makûs talihlerinin kucağına gönderildiğini elbette gayet iyi biliyorlardı çünkü) ve bu durumdan yararlanarak bütün bu suçlara ortak olmanın baştan çıkarıcılığına kapılmıştı. Ama Tanrı biliyor ya, belki bu baştan çıkarıcılığa nasıl karşı koyacaklarını da öğrenmişlerdi (Çelik, 2009, s. 156-157).”

Bu ihlal ve şiddet durumu bütün imalatlar için söz konusudur. İnsan eseri olan dünyanın yaratıcısı olarak ifade edilen homo faber her zaman doğanın tahripçisi olduğu söylenebilir (Şener, 2000, s. 209):

“Kapitalist toplumun bütün sınıfları dışına itilmiş kitleleri sonunda kendine ait ayaktakımı örgütleri kurmak için hazırды; propagandaları ve yarattıkları çekicilik, tam da bu rezillik suretindeki suçu tam da yapısına dâhil etmek için can atmış bir toplumun, şimdi suçlulara açıkça göz yumarak ve alenen suç işleyerek kendini kötülükten arındırmaya hazır olduğu varsayımına dayanmaktaydı (Şener, 1996, s. 165).”

Ne kadar tahrip engellenmeye çalışsa da bunun tamamen yok olma durumu bulunmamaktadır. Ama şiddet gücünü yok edebilirse de asla yerini başka bir durumun alması mümkün görünmemektedir (Şener, 2000, s. 294).

Arendt açısından Eichmann'ın bu canavarca yaklaşımı zihinde oluşan katı ideolojik düşünceler tarafından belirlenerek, zihninin kötülük propagandasıyla yıkanması nedeniyle oluşmaktadır. Ancak O'nu tutkulu bir Nazi destekçisi olarak ifade etmek de mümkün değildir. Görevi itibariyle rejime karşı görevini yerine getirdiği gibi hapisane yaşamı içinde de uyumluluk gösterdiği söylenebilir. Totaliter rejimin parçası olmasının nedeni sadece zeki olmamasından ziyade bireysel olarak idraki gerçekleştirmemesi, durumlara karşı yargıda bulunmaması ve basmakalıp davranışlarla gerçekleştirdiği hareketlerinden kaynaklanmaktadır (Direk, 2021, s. 165):

“Gerçeklikten bu kadar uzak ve bu kadar fikirsiz olmak, belki de insanın bünyesinde bulunan bütün şeytani içgüdülerin vereceği zarardan daha büyük bir yıkıma yol açabilir; aslında insanın Kudüs'teki duruşmadan çıkaracağı ders buydu... Antikite denilince akla gelen şeylerden biri katliamdır ve yüzyıllarca sömürgeleştirme ve emperyalizm dönemi, bu türden başarılı ve başarısız girişimlerin örnekleriyle doludur. 'İdari Katliamlar' bu durumu daha iyi ifade eden bir tabir gibidir (Çelik, 2009, s. 292-293).”

Başkalaştırılana yaşam imkânı sunmayan hâkimiyetlerin yasa dışı özelliği, kendisine özgü yasadışı kurumlarıyla oluşmaktadır. Eylemlere karşı hareketlerin önderlerinin, yönetim ve iktidar olgusunu haliyle yukarıdan belirlenen keyfi kararlar bağlamında ortaya koydukları söylenebilir. Hukukun küçümsemesi ve her olayın kılıfına uydurulması durumu bu tarz baskıcı rejimlerin bir özelliği olduğunu görülmektedir (Şener, 1998, s. 215). Toplumsal yaşamın içerisinde gelenekselleşmiş davranışlar sonucunda gerçekleşen hareketlerden doğan otomatizm durumu vardır. Canlı bir organizmanın sadece bir makine olarak görülmesi gerektiği iddiasıyla, hayvani ve insani organizmaların fizik, kimya ve fizyoloji gibi bilimlerin yasalarına göre işleyen makineler olduğu düşüncesi hâkimdir (Cevizci, 2005, s. 1293). Bu düşünceyle ortaya çıkan anlayışın belli suçları ırksal olarak da işlemeye imkân sunduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayışın altında cinayette ve ihanette çekicilik bulmanın ve kötülüğe kaynaklık etmenin kabul edilir hale gelmesini Arendt şu şekilde ifade eder (Serin, 2014, s. 93):

“Hukuksal ve siyasal aygıtın toplumdan ayrılmadığı, o nedenle toplumsal ölçütlerin bu aygıtta sızdığı, siyasal ve hukuki kurallar halini aldığı her zaman bu değişiklikler vuku bulur. Suç ile rezilliği eşitleyen görünüşteki bu geniş görüşlülüğe kendi yasal kodlarını kurması için göz yumulursa, bu anlayış ne kadar sert olursa olsun insanı davranışlarından sorumlu gören, onu bağımsız sayan yasalardan daha vahşi ve gayri insani olduğunu şaşmaz bir biçimde kanıtlayacaktır (Şener, 1996, s. 153-154).”

Bu geleneksel ve standart tavır hâkim bir gerçekliğin oluşmasında bir yanılısama yaratmaktadır. Böylece gerçekle durum arasında algısal farklılığa sebebiyet vererek kötülükle ilişki kurma biçimimizin, algılama tarzımızın gerçekliğe yaptığı katkıyı görmezden geliriz. Oysa kötülük durumu arasındaki bağlantıyı sorgulamalarımız sonucunda oluşan düşünsel dikkatimizle farkındalık kazanabildiğimizi söylemek mümkündür. Arendt’in fenomenolojik bağlantısından hareketle birey evrendeki bir varlık, olgusal bir durumun içerisindeki bedenli ve ilişkisel özne olarak ifade edilir. Geleceği düşünmeden gelenek üzerine kurulmak bireyi doğruya yöneltse de şartların değişiklik gösterdiği durumlarda bireyi sıkıntıya düşürebileceğini ifade edebiliriz. Buradan hareketle Arendt felsefesindeki kötülüğe Krşu oluşturulan çözümleme, ahlakı yalnızca iyi alışkanlıklarla temellendirmenin yeterli olmayacağını göstermektedir. Baskıcı sistemlerin olumsuz yöndeki değişimleri sonucu oluşan kötülüğe karşı savunmasız bırakabilir. Ancak burada birey olmak ve yargılama, sorgulama, anlamlandırma süreçleri bakımından bireysel sorumluluğa da dikkat çektiği görülmektedir (Direk, 2021, s. 166):

“Olgusal hakikatlerin iktidarın saldırılarını savuşturma şansı gerçekten de son derece düşüktür; her zaman için dalaverelerle sadece bir süre için değil, sonsuza dek dünyanın dışına atılma tehlikesi vardır. Olgular ve olaylar, insan aklının yarattığı –en kurgusal olaylar da dâhil- teorilerden, keşiflerden ve aksiyomlardan sonsuz kere daha kırılğandırılar; durmadan değişen insan işleri alanında ortaya çıkarlar ve bu akışta zihnin nispeten kalımlı yapısından daha kalıcı başka bir şey yoktur. Bir kere yitirildiklerinde hiçbir rasyonel çaba onları bir daha geri getiremez (Şener, 1996, s. 277).”

Özgürlük ve siyaset felsefesi⁹ açısından bireysel sorumluluk Arendt düşüncesinde ön plana çıkmaktadır. Bireyin totaliter rejimlerin bir parçası

⁹Arendt’in siyaset felsefesini daha detaylı incelemek için bkz. (Direk, 2021, s. 167-174)

olmak yerine farkındalık kazanmış seçimde bulunma yetilerini kullanabilen olması zorunlu görülmektedir. Ayrıca kazanılan bu farkındalığın ortak düzlemde birleştirilmesi gereklidir:

“Yine komşularının perspektifini çekip uzatarak ve çoklaştırarak bütün insanların aniden bir ailenin fertleri gibi davrandıklarına tanık olduğumuz kitle toplumunda ya da kitle histerisi anlarında da olan budur. Her iki durumda da insanlar tamamiyle özel hale gelmişler yani başkalarını görmek ve duymak onlar tarafından görülüp duyulmak olanağını yitirmişlerdir. Hepsi de kendi tekil deneyimlerinin öznelliğine hapsolmuşlardır; aynı deneyim sayısız kere yinelenmiş olsa yine de tekil olmaktan kurtulamayacaktır. Sadece tek yanıla görülmeye başlandığında ve kendisini sadece tek bir perspektiften sunmasına izin verildiğinde, ortak dünyanın sonu gelmiş demektir (Şener, 2000, s. 102-103).”

Kötülüğü Nazi suçları bağlamında ele aldığımızda sıradan kötülüklerle benzemeyen farklılığı görmek mümkündür. Burada insan elinden yine insanın kötülük görme durumu söz konusudur. Fakat Eichmann davasını farklı kılan husus kötülüğü bir kurgu ve düzenlemenin aksine bireyin askeri anlamda görevinde yükselebileceği gibi basit arzularla kötülüğü gerçekleştirmesini akli yoluyla anlamlandırmanın zorunluluğundan bahsedilebilir. Oluşan siyasi rejimin içinde uyum bir şekilde, sadece emirler bağlamında hareket ederek zihniyet açısından bu yapıya bürünmesinden kaynaklanmaktadır. Arendt düşüncesinde kötülüğü bu yüzden düşünce yoksunluğu ile bağdaştırırken, ahlaki ve vicdani meselelere yönelik hiçbir bağlantısı kalmaması sebebiyle ahlaki cinnet durumu olarak açıklanabileceğini ifade eder.¹⁰ İnsanlık açısından kötülük getiren siyasi rejimlerin hakikat ilişkisini Arendt şu şekilde ifade etmektedir:

“Hakikat ile siyasetin birbirine uyuşmayan kavramlar olduğundan kimsenin şüphesi yoktur ve bildiğim kadarıyla hiç kimse “doğruluğu” siyasi erdemler arasında saymamıştır. Yalan sadece siyasetçinin ya da demagogun değil, devlet adamlığı zanaatının da her zaman geçerli ve haklı bir gereci olarak kabul edilmiştir (Şener, 1996, s. 271-272).”

Arendt, bireyin siyasi rejimlerin de etkisiyle hukuki ve ahlaki kişiliği yok olmasına karşı orijinal bireyselliğinin korunmasını zorunluluk olarak görmektedir. Kötülüklerle karşı her dönemde geçerliliğini koruyabilecek

¹⁰Arendt'in siyaset felsefesini daha detaylı incelemek için bkz. (Direk, 2021, s. 167-174)

yargı ve kavrayış gücümüzün yetkinleştirilmesi, ahlaki değerlerin hatırlanmasının kötülüğe karşı duruşumuza katkı sağlayacağını ifade eder. Bu şekilde gizlenmiş soykırım gibi kötülükler dâhil olmak üzere vicdani muhakeme ile anlamlandırılabilmesi mümkündür. Arendt'in bu bağlamdaki düşüncesini şu şekilde açıklar:

“... Düşünmeme hali –gaflet içindeki bir umarsızlık ya da dumura uğramış bir zihin ya da koflaşmış ‘doğruları’ tasasızca terennüm eden bu hal-zamanın en bariz özellikleri arasındadır. O nedenle öğrendiğim tek şey aslında çok basittir: hiçbir şey yaptıklarımızı düşünmekten daha önemli değildir (Şener, 2000, s. 33).

Sonuç itibariyle yukarıda açıklamaya çalıştığımız bu tarz totaliter rejimler insan onurunu hiçe sayan ve ötekileştirilene karşı savaş açan sıradan kötülük fikrini oluşturan bir anlayış olarak ifade etmek mümkündür. Sonucunda ortaya çıkan bütün kötülükler esasında bu rejimler aracılığıyla insanlığa kötülük getirmeye devam etmektedir. Eichmann¹¹ örneğinde görüldüğü üzere emre itaat edenlerin ne yaptıklarının farkında olmaması bu bireylerin suç işlemesine sebep olan durumlara karşı fikirsiz olmaları ile açıklanabilir. Buradan hareketle kötülük ve fikirsizliğin birbirini tamamlayan iki farklı nokta olduğu görülmektedir. Eğer bu fikirsizlik ortadan kalkıp, itaatsizlik durumu gerçekleştirilebilseydi belki de bu hiyerarşik düzenin bozulmasına neden olması mümkün olacaktı. Felsefe tarihi içinde ele alınan bütün teodise görüşlerinin dışında kalan siyasi kötülük insanlığın yaşamını birçok alanda etkilemektedir. Bütün otoriter yönetimlerde, otorite yukarıdan aşağıya sorgulanabilseydi otorite üstte ya da sonda değil, hiyerarşinin her tabakasında oluşturulmuş olacaktı. Bu sorunsalın, tüm modern siyasetin en ciddi sorunlarından birisine, yani özgürlük ve eşitlikten ziyade, eşitlik ve otoritenin nasıl uzlaştırılacağına dair bir çözüm önerisi sunabileceğini iddia edebiliriz (Kara, 2012, s. 373).

¹¹Hannah Arendt açısından Eichmann'ın davasına yönelik düşüncelerinin daha detaylı ayrıntılı analizi için bkz. (Erdem, 2010, s. 4-19)

Sonuç

Arendt'in kötülük düşüncesini açıklamasını yaşadığı dönem bağlamında değerlendirmek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan bunalım, şiddet, korku ve acıların yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle olaylar ve failer üzerinden kötülüğü irdeleyerek kötülüğün anlaşılmaz karmaşasını sıradan bir görüngü bakış açısıyla açıklamaktadır. Üzerimize görev olmayan şeylere karışmamak veya kimseye kötülük etmemek, bireyi iyi biri yapamadığı gibi bu insanlık dışı durumlara sessiz kalmanın da kötülüğün sıradanlaşmasına katkı sağladığı görülmektedir. Siyasi rejimler tarafından gerçekleştirilen durumları sorgulamak ve üzerine düşünmek kötülüklerin ortaya çıkmasını azaltıcı bir etki bırakır. Çünkü bitki ve hayvanlar açısından kötü olan şeye doğru eğilim görülmezken sadece insan iyiye olduğu gibi kötüye de yönelmektedir. Yönelimlerinin amacını seçme melekesi olan bilinç, iyiyi istediği gibi kendi menfaatleri açısından kötüyü de arzulayabiliyor. Bunun nedeni, bireyin duyumsal zevklerle siyaset başta olmak üzere farklı alanlarda yüksek amaçlar arasında bölünmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Siyasi açıdan bakacak olursak bazen insanda iyi yaşamak, çok kazanmak, daha fazla toprak kazanmak, daha fazla mevki gibi duyumsal zevklere odaklanarak kötüye yönelmektedir. Sonucunda haksızlık, şiddet, soykırım, hile ile siyasi yalan bireyin kendi seçimi olan kötülükler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen ise evrensel düze götürücü yüksek amaçlara odaklanarak iyiye yönelim söz konusudur.

Siyasette bencillikle yaklaşımlarımız bir kenara bırakıldığında başkaları açısından adaletle merhameti seçme durumu gerçekleşmektedir. Kendi menfaatlerimizi geri plana atıp enerjimizi insanlık adına kullanabiliyoruz. Bunun yanı sıra ne kadar kötü de olsa ahlak değeri olarak iyinin, siyaset alanında yapılan soykırım gibi acı tecrübelerin denenmesi sonucunda iyinin oluşmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür. İnsan harekete başladıkça epistemolojik açıdan iyinin bilgisi, vicdani bağlamda gelişim göstermektedir. Önce hareket ediyor eylem gerçekleştiriyoruz ve sonucunda insanlık dışı acı ile yüzleşerek üzerine düşünmemize katkı sağlıyor. Bu düşünceden hareketle kötü hükmü çıkarılmaktadır. Hareketten önce totaliter siyasi rejimin iyilik getireceği fikri olaylar sonucunda verdiğimiz karar yanıltıcı olabilmektedir. Hareketi ve durumları, ne kadar acı da olsa hakikatin aydınlatıcısı konumunda görmek mümkündür. İşte siyasi alanda gerçekleşen bu hareketler bu alana dair rejimlerin ve siyasi kişilerin gerçek

öz yapılarını ortaya çıkarmaktadır. Yahudi soykırımında yaşananlar iyilik ve kötülüğün izafi olduğunu, sadece zamana ve toplumlara göre değil, aynı davranış içinde bile iyi kötü hükümlerin değişebildiğini göstermektedir. Yani Alman toplumunda var olan değer yargıları siyasi erkin menfaatlerine göre değişik şekiller olarak vicdanları çelişkiye düşürdüğünü söyleyebiliriz.

Milli sınırlar dışındaki bir düşmanı yok etmekle, vatan sınırları içerisindeki bir bireyi öldürmek farklı değerlere karşılık gelmektedir. Alman rejiminin Yahudi ırkına yapmış olduğu kötülüğün sıradanlığı buradan kaynaklanmaktadır. Esasında bu bir gerçeklik olup ikisi de bireyi yok etmektir. Aynı olayın hem iyi hem de kötü olarak ifade edilebilmesi, Alman rejiminin veya sorgulayan bireylerin içinden çıkamadığı çelişkiyi ortaya koymaktadır. Bu çelişkiden kurtulabilmek için yalnızca kendi toplum sınırları ve değer yargılarıyla kalmayıp, değer yargılarımızı genelleştirmek ve bütün insanlığa karşı tam evrenselliğe doğru ilerlemek gerektiğini söylemek mümkündür. Yalnızca bu evrensel bakış açısı kazanıldığında mutlak anlamda adam öldürmenin değerini araştırma durumuna ulaşmak mümkün görünmektedir.

Eichmann davasına Arendt düşüncesinde kötülüğün sıradanlığı olarak isimlendirirken, duruşmaya yöneltilen itirazlar da vardır.¹² Ancak Arendt totaliter rejimlerin kötülüğe kaynaklık ettiğini ve bu rejimleri propaganda makinası olarak görmektedir. Ötekileştirmeye maruz bırakılan Yahudi bireylerin yurttaşlık haklarından mahrum edilmesinin yanı sıra soykırımı sürüklediklerini söylemek mümkündür. Kötülüğün sıradanlığı ahlaki eylemlerin arzu, eğilim ve duygular karşısında yenilerek önceliğini kaybetme durumu olduğunu ifade edebiliriz. Yaşadığımız topluma uyum sağlarken doğru ya da yanlış birbirinden ayırt etme yetisinin kaybedilmesine sebep olmaktadır. Yaşadığımız toplum düzeni her ne olursa olsun ayırt etme yetimizi hiçbir zaman geri plana atmamak gerektiğini söyleyen Hannah Arendt' in, kötülük düşüncesine farklı bir bakış açısı getirdiğini söylemek mümkündür.

¹²Hannah Arendt duruşmaya yönelik itirazları *Kötülüğün Sıradanlığı Adolf Eichmann Kudüs'te adli eserinde üç grupta toplamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Çelik, 2009, s. 260-270)*

Kaynakça

- Aydın, M. S. (2012). Din Felsefesi. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Bakır, K. (2015). Hannah Arendt'te Kötülük Problemi. Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 97-113.
- Bircan, H. H. (2013). İslam Felsefesi Tarihine Giriş. İstanbul: Dem Yayınları.
- Cevizci, A. (2001). Ortaçağ Felsefesi Tarihi. Bursa: Asa Kitabevi.
- Cevizci, A. (2005). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2011). Felsefeye Giriş. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çelik, H. A. (2009). Kötülüğün Sıradanlığı Adolf Eichmann Kudüs'te. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çev:Ahmet Arslan, J. H. (2014). Felsefeye Giriş. Ankara: BigBang Yayınları.
- Çev:Dominik Pamir, S. A. (1999). İtiraf. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Direk, Z. (2021). Çağdaş Kıta Felsefesi- Bergson'dan Derrida'ya-. Ankara: Fol Yayınları.
- Editör:A. Kadir Çüçen, A. T. (2013). Rönesans, Yeniçağ ve 19 Yüzyıl Felsefesi Tarihi. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Editör:Murat Arıcı, Yrd. Editör:Yurdağül K. Adanalı. (2019). Felsefeye Giriş Temel Problemlere Sistemik Yaklaşım. Ankara: Nobel Yayınları.
- Eldaş, Y. S. (2014). Hitlerin Filozofları. İstanbul: Say Yayınları.
- Erdem, H. (2010). Hannah Arendt'in Eichmann Davası Üzerine Düşünceleri. FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 4-19.
- Gökberk, M. (2015). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kara, H. A. (2012). Devrim Üzerine. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özbudun, J. J. (2012). Totaliter ve Otoriter Rejimler. Ankara: Liberte Yayınları.

Serin, H. A. (2014). Totalitarizmin Kaynakları 3 Totalitarizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şener, H. A. (1996). Geçmişle Gelecek Arasında. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şener, H. A. (1996). Totalitarizmin Kaynakları 1 Antisemitizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şener, H. A. (1998). Totalitarizmin Kaynakları 2 Emperyalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şener, H. A. (2000). İnsanlık Durumu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ural, Ş. (1986). Pozitivist Felsefe. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Warburton, N. A. (2000). Felsefeye Giriş. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Yaraç, M. T. (2013). Felsefeyi Anlamak. İstanbul: Optimist Yayınları.